

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ

У статті розкрито головні тенденції у сфері соціальної політики держави щодо надання допомоги малозабезпеченим верствам населення. Подано статистичний аналіз рівня бідності залежно від груп ризику бідності українського суспільства.

In the article an author exposes the main tendencies of existent legal principles of social policy of the state in relation to the help of of scanty means layers of population. An author gives the statistical analysis of level of poverty depending on the groups of risk of poverty of Ukrainian society.

Перехід України до ринкової економіки негативно вплинув на економічний розвиток країни та реалізацію соціальних прав, передбачених як рядом міжнародних договорів, учасницею яких є Україна, так і національним законодавством.

За 1990–1999 рр. валовий внутрішній продукт скоротився майже на 60%, обсяги виробництва промислової продукції – на 48,9%, сільського господарства – на 51,5%. Реальна заробітна плата зменшилася у 3,8 раза, а реальна пенсія – у 4 рази.

З 2000 р. в Україні спостерігалось зростання низки макроекономічних показників розвитку. При цьому протягом 2000–2004 рр. не відбулося відчутного підвищення рівня життя населення. Збільшення масштабів бідності на тлі економічного зростання робить очевидними неефективність використання коштів та системну неспроможність держави втілювати економічні показники в показники соціального захисту.

Нині в Україні існує велика кількість нормативно-правових документів, що регламентують діяльність соціальної сфери. Основні соціальні права громадян проголошені в статтях 46–49 Конституції України.

Право на соціальний захист

Законодавство України закріплює право громадян на соціальний захист та встановлює види соціального забезпечення. Зокрема, закріплюється право на забезпечення в старості, при втраті годувальника, у разі втрати повної чи часткової працездатності, при тимчасовій втраті працездатності, а також у випадку безробіття, що сталося з незалежних від громадянина причин.

На підставах, визначених законодавством, громадяни мають право на отримання пенсій та інших видів соціальної допомоги.

Право на житло

Громадяни України, відповідно до законодавства, мають право на одержання в установленому порядку жилого приміщення (квартири) у

будинках державного житлового фонду, у будинках громадського житлового фонду, фонду житлово-будівельних кооперативів. Житлові будинки, побудовані громадянами або придбані ними на основі цивільно-правових угод, є їх власністю.

Право на достатній життєвий рівень

Основним елементом, що визначає життєвий рівень громадян, є одержувана ними заробітна плата. З метою гарантування певного розміру оплати працівникам за виконану ними роботу держава в законодавчому порядку встановлює мінімальну заробітну плату. Залежно від темпів зростання споживчих цін підвищуватиметься мінімальний розмір заробітної плати, пенсій, стипендій, розмір грошової допомоги громадян з мінімальними доходами.

Право на охорону здоров'я

Це невід'ємне право людини, проголошене в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права. Цільовий комплексний підхід до вирішення проблем охорони здоров'я громадян України забезпечують відповідні соціально-економічні, медико-санітарні й оздоровчо-профілактичні програми, які фінансуються державою.

Правовідносини, що виникають у процесі державного соціального страхування, регулюються Основами законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, які були прийняті 14.01.1998 р.

Соціальне страхування, на відміну від звичайного, невід'ємно пов'язане з трудовою діяльністю людини як члена суспільства й базується на понятті соціального ризику. Соціальним ризиком загалом вважають ризик втрати заробітку в разі відсутності попиту на працю або втрати працездатності.

Основними формами соціальної допомоги населенню, відповідно до чинного законодавства, на сьогодні є:

1. Фінансова допомога (сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, виплати по безробіттю тощо), безготівковий вид допомоги – житлові субсидії, часткове зменшення вартості чи безкоштовне надання товарів і послуг тощо; пільги, у тому числі малозабезпеченим сім'ям; особам, які доглядають тяжкохворих та інвалідів, що потребують постійного догляду й за відсутністю такого підпадають під опіку держави; молодим сім'ям при народженні дитини; сім'ям, які усиновлюють чи беруть на утримання (фостеринг) дитину або людину похилого віку; безробітним, що починають власний бізнес, тощо.

2. Послуги: перекваліфікація, підвищення кваліфікації; соціальне обслуговування самотніх непрацездатних осіб та інвалідів; соціальний супровід; соціальна реабілітація; соціальна корекція; сприяння соціальній адаптації в суспільстві.

3. Консультативно-інформаційна допомога. Вона може набувати характеру масових заходів, а також надаватися в індивідуальній формі (профорієнтаційне консультування, юридичні консультації з певних питань соціального захисту).

4. Санкціонування соціально небажаних чи небезпечних дій. Подібні дії караються шляхом застосування відповідних адміністративних, фінансових, карних заходів. Отримані від застосування зазначених санкцій кошти можуть бути спрямовані на фінансування системи соціальних заходів із запобігання чи боротьби із соціально небезпечними явищами.

5. Правові статуси, які передбачають надання особі додаткових прав та встановлення обов'язків з боку держави. На сьогодні в Україні діють статуси народного депутата, ветерана, ліквідатора аварії на ЧАЕС, безробітного, біженця та деякі інші.

6. Угоди – трудові (колективні договори, індивідуальні контракти), між соціальним партнерами (у тому числі міжнародні).

Зараз в Україні триває реформування всіх сфер суспільного життя, у тому числі соціальної. Для підтримання належного життєвого рівня соціально вразливих категорій населення створена й законодавчо визначена система державних гарантій. На регіональному рівні діють затверджені облдержадміністраціями соціальні програми “Турбота”, “Піклування”, “Ветеран”, “Милосердя”, якими передбачено заходи щодо розвитку мережі установ із соціального обслуговування громадян похилого віку та інвалідів.

Реальну підтримку сімейного бюджету малозабезпечених верств населення забезпечує запроваджена з 1995 р. Державна програма житлових субсидій, якою передбачено пільги в оплаті житла, комунальних послуг і палива. Постійно розвивається та вдосконалюється система адресної соціальної підтримки малозабезпечених верств населення.

Проблема малозабезпеченості в нашому суспільстві пов'язана також з безробіттям населення. Передусім кожна людина, відповідно до Конституції України, має право на працю.

Завдання державної політики щодо зайнятості населення визначаються державною й територіальними програмами зайнятості. Так, на 2001–2004 рр. було передбачено створити понад 1,4 млн робочих місць, зокрема, близько 560 тис. орієнтованих на молодих безробітних.

Слід зазначити також, що від кількості працюючого населення залежить забезпечення громадян, які вже не працюють через пенсійний вік. До 2003 р. в Україні діяла солідарна пенсійна система, яка в умовах ринкових змін в економіці зазнала кризи. Кількість пенсіонерів за останні 30 років зросла з 8,9 до 15 млн, а зайнятих працівників формального сектора економіки стало менше.

Істотне підвищення розміру мінімальної пенсії в другій половині 2004 р. практично повністю захистило осіб старше за працездатний вік від ризику бідності (рівень бідності цієї групи становив у 2004 р. 0,8% за критерієм 4,3 дол. США). Серед домогосподарств, що складаються з осіб працездатного віку, цей рівень залишається трохи вищим (1,2%).

Таким чином, у супереч існуючим переконанням щодо соціальної незахищеності осіб пенсійного віку, серед домогосподарств, усі члени яких належать до вказаної категорії, показники бідності значно нижчі за

середньоукраїнське значення. І ця закономірність зберігається, незалежно від вибраного критерію бідності.

В Україні існує чітка залежність рівня бідності від вікових характеристик населення. Аналіз вікової піраміди свідчить про те, що найвищі ризики бідності припадають на групу дітей до 16 років і літніх людей старше за 80 років. Зниження ризику бідності починається в чоловіків з 35 років, а в жінок – з 40 років. Найсприятливіший період життя з погляду ризику бідності для обох статей настає у віці 50 років і триває до 70 років у чоловіків і 65 років – у жінок. Саме в цьому віці люди досягають найвищих щаблів кар'єрної драбини, а після досягнення пенсійного віку (55 років для жінок і 60 для чоловіків) ще продовжують працювати. Особливе занепокоєння викликає той факт, що діти є найменш захищеною від ризику бідності категорією. Цей факт підтверджують усі дослідження, незалежно від методу визначення бідності та способу групування населення.

Нині в Дніпропетровській області понад 1 млн 100 тис. сімей, у них виховується близько 689 тис. дітей. Багатодітних сімей (троє й більше дітей) в області нараховується приблизно 20 тис. Надання допомоги цим категоріям сімей регулюється, зокрема, Указом Президента України “Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних та неповних сімей”. З метою покращення матеріального становища одиноких матерів Законом України передбачено надання їм допомоги на дітей віком до 16 років у розмірі 10% прожиткового мінімуму.

З 1 січня 2001 р. набрав чинності Закон України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям”. У разі, коли сім'я має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму, такий сім'ї призначається адресна державна допомога з урахуванням її середньомісячного сукупного доходу та майнового стану всіх членів сім'ї.

З набуттям чинності Законом України “Про державну допомогу сім'ям з дітьми” в новій редакції кількість видів допомоги зменшено з одиннадцяти до п'яти:

- допомога по вагітності та пологах особам, не застрахованим у загальнообов'язковій системі державного соціального страхування;
- одноразова допомога при народженні дитини особам, не застрахованим у загальнообов'язковій системі державного соціального страхування;
- допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку особам, не застрахованим у загальнообов'язковій системі державного соціального страхування;
- допомога на дітей, що перебувають під опікою чи піклуванням;
- допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми.

Що стосується дітей, які позбавлені батьківського піклування й не живуть у сім'ях, життя вимагає по-новому ставитись до різних інтернатних закладів, де вони виховуються.

Не меншої турботи суспільства потребують саодинокі непрацевдатні громадяни та інваліди. Для організації допомоги окресленим категоріям громадян введено в дію Типові положення про територіальний центр соціального обслуговування пенсіонерів та саодиноких непрацевдатних громадян, а також про будинки-інтернати для громадян похилого віку й інвалідів. Крім того, права інвалідів охороняються Законом “Про основи соціальної захищеності інвалідів”. З жовтня 2002 р. соціальною підтримкою інвалідів займатиметься Фонд соціального захисту інвалідів у складі Міністерства праці та соціальної політики.

Ризики бідності в Україні не мають істотної залежності від статі, оскільки рівень бідності практично не змінюється в різних за складом домогосподарствах. У домогосподарствах, де всі дорослі – жінки, і в домогосподарствах, до складу яких входять як дорослі чоловіки, так і жінки, незалежно від вибраного критерію, рівні бідності практично збігаються. Разом з тим, із збільшенням вартісного значення межі бідності спостерігається зниження рівня бідності в домогосподарствах, серед дорослих членів яких немає жінок. Це зазвичай пояснюється великою питомою вагою чоловіків серед населення з високим рівнем особистих доходів.

Найбільший розрив за рівнем бідності між домогосподарствами великих міст і сіл. Із збільшенням вартісного значення абсолютної межі бідності зменшується диференціація рівнів бідності населення великих міст і сіл.

Всі згадані вище чинники бідності розглядалися ізольовано один від одного, тобто були розраховані прості ризики бідності, які не враховують дії інших чинників. Наприклад, рівень бідності багатодітної сім’ї у великому місті наближається до значення показника по домогосподарствах з двома дітьми в сільській місцевості. А рівень бідності по складних домогосподарствах (з подвійним навантаженням), які мешкають у великих містах, лише на 1,7 процентного пункту перевищує показник по найблагополучніших домогосподарствах (з осіб працевдатного віку), якщо вони мешкають у сільській місцевості.

Одним з додаткових критеріїв визначення бідності, особливо актуальних для країн з перехідною економікою, є самоідентифікація. Специфіка української бідності полягає в значному перевищенні масштабів суб’єктивної бідності над масштабами бідності, визначеної за об’єктивними критеріями.

На ситуацію з бідністю в країні значною мірою повинна впливати державна допомога. Особливо це стосується соціально незахищених верств населення, які не в змозі саомостійно вийти з кризової ситуації.

Оцінка системи адресної соціальної допомоги, що діє, незалежно від вибраного критерію бідності, свідчить про дуже низьку її ефективність як з погляду рівня охоплення та дієвості підтримки бідного населення, так і адресації допомоги найбільш бідним.

При аналізі ситуації з бідністю в країні й оцінюванні ефективності соціальної допомоги бідному населенню традиційно виникає питання про

перспективи вирішення цієї проблеми. Тому побудова короткострокових прогнозів щодо рівня бідності займає одне із центральних місць у системі соціологічних досліджень.

Література

1. Качанов Ю.А. Как возможна социальная группа / Ю.А. Качанов, Н.А. Шматко // Социологические исследования. – 1996. – № 12.
2. Макеев С.А. Подвижность структуры. Современные процессы социальной мобильности / С.А. Макеев, И.М. Прибыткова, Е.В. Симончук. – К., 1999. – 204 с.
3. Москаленко В.В. Особливості статевої ролі в умовах трансформації суспільства / В.В. Москаленко, В.Г. Романова // Соціальна психологія. – 2003. – № 1. – С. 107–116.